

KAUPIMAS, GAMYBINIAI FONDAI IR DARBO NAŠUMAS KOLŪKIUOSE

D. BIRUTYTE

Materialinių gėrybių gamybos mastui didinti ir plėsti yra būtinas kaupimas. Jis pasireiškia gamybos priemonių ir vartojimo reikmenų augimu.

Kaupimo šaltinis yra pridėdamasis produktas, nuo kurio priklauso kaupimo dydis bei jo ribos. Kolūkiuose kaupimo šaltinis yra taip pat kolūkiečių pridėdamojo darbo rezultatas — gryniosios pajamos. Ne visos gryniosios pajamos lieka kolūkyje. Dalis jų per kainų sistemą atitenka valstybei. Kita dalis suvartojama kolūkyje. Vis daugiau grynųjų pajamų kolūčiai skiria kaupimui. Jei 1959 metais kaupimui buvo skirta 65% grynųjų pajamų, tai 1965 metais — 80% (čia ir kitur, kur nebus nurodytas šaltinis, apskaičiuota autorės, remiantis kolūkių metinėmis apskaitomis).

Straipsnyje užsibrėžta parodyti kaupimo fondo paskirstymo dinamiką septynmečio metais, gamybinių fondų struktūros bei proporcijų kitimą ir jų svarbumą kolūkinės gamybos vystymui. Taip pat nagrinėjami darbo našumo ir darbo jėgos aprūpinimo pagrindiniais darbo priemonėmis augimo tempai ir bandoma išaiškinti produkcijos imlumo fondams kai kuriuos veiksnius. Pagrindinė darbo metodika yra masinių apskaitinių duomenų statistinis grupavimas, panaudojant Pasvalio, Pakruojo ir Joniškio rajonų kolūkių metinių apskaitų duomenis.

Kaupimo procesas kolūkiuose vyksta, didinant pagrindinius ir apyvartinius gamybinius fondus bei rezervus. Nuo gamybinių fondų augimo betarpiškai priklauso gamybos vystymo tempai.

Kolūčiai iš kaupimo lėšų įsigyja taip pat negamybinės paskirties darbo priemones, kurios betarpiškai neveikia gamybos. Taigi kaupimo fondas apima ne tik elementus, kurie sąlygoja gamybos augimą, bet ir elementus, betarpiškai su gamybos augimu nesusijusius. Čia bus nagrinėjami klausimai, kurie susiję tik su gamybinių fondų kaupimu.

Kolūkių materialinis pagrindas yra pagrindiniai gamybiniai fondai. Juos sudaro pagrindinės darbo priemonės — gamybiniai pastatai ir įrenginiai, traktoriai ir kiti varikliai, žemės ūkio mašinos, transporto priemonės, produktyvieji ir darbiniai gyvuliai, paukščiai, bitės, daugiamečiai sodiniai ir kiti.

Gamybinių fondų sudėtyje svarbus vaidmuo atitenka kolūkių apyvartiniais fondams. Juos sudaro sėklos, pašarai, gyvulių prieauglis ir penimieji gyvuliai, naftos produktai, atsarginės dalys, savos gamybos ir pirkti žemės ūkio produktai, nebaigta gamyba laukininkystėje, nebaigta gamyba gyvulininkystėje bei pagalbinesse įmonėse ir t. t.

Gamybinių fondų augimas kolūkiuose betarpiškai priklauso nuo kaupimo fondo dydžio. Savo ruožtu, pagrindinių ir apyvartinių fondų didėjimas priklauso ne tik nuo kaupimo fondo apimties, bet ir nuo jo paskirstymo proporcijų. Praktika rodo, kad kolūkiai kaupimo fondą atskirais metais paskirsto netolygiai. Didesnė jo dalis buvo skiriama pagrindinėms priemonėms įsigyti. Šalia kitų veiksnių tai žymia dalimi lėmė pagrindinių ir apyvartinių fondų sudarymo tvarka. Iki pastarųjų metų kolūkiai privalomai atskaitė tam tikrą procentą nuo piniginių įplaukų pagrindinėms darbo priemonėms įsigyti, tuo tarpu apyvartiniams fondams buvo skiriama likusi kaupimo dalis. Esant žemam gamybos lygiui, o tuo pačiu ir kaupimo lygiui, dažnai neužtekdavo lėšų apyvartiniams fondams padidinti. Kaupimo fondo paskirstymą rodo žemiau pateikiama lentelė.

1 lentelė*

Kaupimo fondo paskirstymas Lietuvos TSR kolūkiuose (procentais)							
	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
1. Pagrindiniams fondams	38,8	69,0	51,8	99,1	24,5	33,5	15,7
2. Apyvartiniams fondams	61,0	30,6	47,9	—	74,4	64,1	77,3
3. Rezervams	0,2	0,4	0,3	0,9	1,1	2,4	7,0

* Lentelė sudaryta, remiantis Lietuvos TSR kolūkių suvestinių 1959—1965 m. metinių apyskaitų duomenimis.

Palankiais gamybos požūriu 1959 metais respublikos kolūkiai, atskaitę tvirtai nustatytą piniginių įplaukų dalį pagrindinėms darbo priemonėms įsigyti, nemažai kaupimo lėšų (61%) skyrė apyvartiniams fondams padidinti. Vėlesniais metais tam tikslui kolūkiai skyrė žymiai mažiau sankaupų. O nepalankiais gamybai 1962 metais apyvartiniai fondai ne tik kad nebuvo atstatyti ankstyvesne apimtimi, bet netgi sumažėjo 811 tūkst. rb. Pastaraisiais metais kaupimo dalis, skiriama apyvartiniams fondams, buvo žymiai padidinta.

Tokiu principu formuojant gamybinius fondus, apyvartinių fondų dydį apsprendė kolūkio ekonominis pajėgumas. Todėl didesnis kaupimo lėšų paskirstymo svyravimas pastebimas ekonomiškai silpnesniuose kolūkiuose. Pavyzdžiui, Pasvalio rajono Kriklinių kolūkis nepalankiais derliaus atžvilgiu 1962 metais sumažino apyvartinius fondus daugiau kaip 55 tūkst. rb. TSKP CK ir Ministrų Tarybos nutarime, priimtame 1964 m. kovo 12 d., ekonomiškai atsiliekančioms kolūkiams buvo rekomenduojama atsakyti nuo tvirto atskaitymo tam tikros dalies piniginių įplaukų pagrindiniams fondams papildyti. Todėl kolūkiai turėjo didesnę galimybę skirti daugiau pajamų darbo apmokėjimui ir sankaupų apyvartiniams fondams. Nesant pagrindinių fondų papildymo reglamentavimo ir žymiai pakilus gamybai, Kriklinių kolūkis 1965 metais 55% visų sankaupų skyrė apyvartiniams fondams papildyti.

Ekonomiškai pajėgūs kolūkiai, paskirstant kaupimo lėšas, turi galimybę išlaikyti pastovesnes proporcijas. Antai Pasvalio rajono „Pavasario“ kolūkis tiek palankiais 1959 metais, tiek nepalankiais gamybai 1962 metais išskyrė maždaug tokią pat sankaupų dalį apyvartiniams fondams padidinti. Tačiau ir čia pastebimas svyravimas, susijęs su neteisingu kaupimo fondo paskirstymu. Jei 1964 metais „Pavasario“ kolūkyje vienam kaupimo rubliui, skirtam darbo priemonėms įsigyti, teko 0,27 rb. kaupimo apyvartiniams fondams įsigyti, tai 1965 metais teko 2,3 rb. A. Poviliūno apskaičiavimu, mūsų respublikos kolūkiuose vienam rubliui pagrindinių fondų reikia 0,6—0,8 rb. apyvartinių fondų (7, p. 49). Vadinasi, „Pavasario“ kolūkyje šis santykis buvo žymiai pažeidžiamas. O neatitikimas tarp pagrindinių ir apyvartinių fondų bei jų atskirų elementų sukelia disproporcijas, kurių pasekmės gamybai nėra palankios. TSKP CK Plenumas,

įvykęs 1959 m. gruodžio mėn., nurodė, kad kolūkiai, didindami nedalijamuosius fondus, turi apsirūpinti ir nuosavomis apyvartinėmis lėšomis (2, p. 396).

Ikišiolinė mūsų respublikos kolūkių praktika rodo, kad dėl gamybinių fondų formavimo ypatumų ir dėl sancaupų stokos daugumoje respublikos kolūkių buvo sistemingai pažeidžiamos kaupimo fondo paskirstymo proporcijos. Didelė lėšų dalis, neatsižvelgiant į kolūkio galimybes, kasmet būdavo skiriama pagrindiniams fondams padidinti. Apyvartiniams fondams buvo skiriama tik tai kas likdavo, papildžius pagrindinius fondus. Toks kaupimo lėšų paskirstymas atskirais metais sąlygojo netolygų atskirų gamybinių fondų augimą. Vieni gamybos elementai buvo sparčiai didinami, kiti nebuvo atstatomi reikiama apimtimi. Neracionalus lėšų paskirstymas trukdė spartų gamybos vystymą. Todėl kolūkiai privalo nuolat stengtis proporcingai skirstyti kaupimo lėšas pagrindiniams ir apyvartiniams fondams padidinti, taip pat išlaikyti atitinkamas proporcijas tarp atskirų jų elementų.

Kolūkio kaupimo lėšos nėra vienintelis gamybinių fondų augimo šaltinis. Gamybos pramonėms įsigyti kolūkiai gauna paskolas iš valstybės. Kapitalinių įdėjimų lėšose paskolos sudaro nemažą dalį. 1965 metais respublikos kolūkiuose iš visų įplaukų kapitaliniams įdėjimams trumpalaikės ir ilgalaikės paskolos sudarė virš 30%. Be to, kolūkiai laikinai gali panaudoti pagrindinėms priemonėms įsigyti amortizacijos lėšas, skirtas darbo priemonėms atstatyti. Tiek skolintos iš valstybės, tiek amortizacijos lėšos; panaudojamos pagrindinėms darbo priemonėms įsigyti, turi didelę reikšmę pagrindiniams gamybiniams fondams didinti, o tuo pačiu ir gamybai plėsti. Tačiau jos turi būti grąžinamos. Taigi svarbiausia gamybinių fondų augimo sąlyga yra nuosavos kolūkių sukauptos lėšos. Todėl kolūkiai visapusiškai turi siekti didinti kaupimo fondą, teisingai derindami kaupimo ir vartojimo interesus, ir sukurti tvirtą darbo priemonių bazę. Kolūkiai, didindami sancaupas bei panaudodami valstybės kreditus, kasmet vis daugiau kapitalinių įdėjimų nukreipia pagrindiniams gamybiniams fondams padidinti. Lietuvos TSR CSV Žemės ūkio skyriaus suvestinių duomenimis, per 1959—1965 metus gamybinės paskirties kapitaliniai įdėjimai 1 ha žemės ūkio naudmenų respublikos kolūkiuose padidėjo daugiau kaip 2 kartus. Spartus kapitalinių įdėjimų augimas sąlygoja žymesnį pagrindinių darbo priemonių apimtį padidėjimą. Tai matyti iš 2 lentelės.

2 lentelė*

Lietuvos TSR kolūkių aprūpinimo žemės ūkio pagrindiniais gamybiniais fondais dinamika (metų pabaigai)

	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Pagrindinių žemės ūkio gamybinių fondų tenka:							
1. 1 ha ž. ū. naudmenų, rb	135**	156**	196	210	224	247	272
palyginus su 1959 m. (%)	100	115	145	155	166	183	201
2. Vienam dirbusiam kolūkiečiui per metus, tūkst. rb.	0,9	1,1	1,4	1,5	1,7	1,8	1,9
palyginus su 1959 m. (%)	100	116	152	165	178	197	209

* Lentelė sudaryta, remiantis Lietuvos TSR kolūkių 1959—1965 m. metinių suvestinių apyskaitų duomenimis.

** Apskaičiuota 1961 metų perkainojimo kainomis, remiantis paskelbta metodika; „Liaudies ūkis“, 1965, Nr. 3, p. 81.

Per 1959—1965 metus pagrindinės žemės ūkio paskirties priemonės 1 ha ž. ū. naudmenų padidėjo du kartus. Kolūkiai įsigyja vis daugiau naujų našesnių pagrindinių darbo priemonių, kurios padeda geriau įdirbti dirvas, pakelti žemės ūkio kultūrą, įvykdyti agrotechninių priemonių

kompleksą ir gauti didesnius derlius. Nuolat auga nauji stambūs gamybiniai pastatai, pritaikyti stambiam visuomeniniam ūkiui. Visos šios naujai įsigytos darbo priemonės stiprina materialinę-techninę bazę ir sudaro geresnes sąlygas visuomeninei gamybai vystyti. Augant bendram darbo priemonių kompleksui, didėja jų vertė, tenkanti vienam dirbusiam kolūkiečiui. Darbo jėgos aprūpinimas pagrindiniais žemės ūkio gamybiniais fondais per minėtus 6 metus mūsų respublikos kolūkiuose padidėjo daugiau kaip du kartus. Tai labai svarbi darbo našumo kėlimo sąlyga. Įsigijus daugiau darbo priemonių ir aprūpinus kolūkiečius didesniu jų kiekiu, galima pakeisti mažai našų sunkų fizinį darbą mechanizuotu darbu ir sudaryti geresnes sąlygas dirbti kolūkiečiams gamyboje. Techninis darbo apginklavimas įgalina suglaustais terminais ir kokybiškai atlikti įvairius žemės ūkio darbus, ypač sėjos bei derliaus nuėmimo metu, sutaupyti daug darbo laiko ir pasiekti aukštesnį darbo našumą. Visa tai patvirtina ir kolūkių praktika. Pagal Žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo instituto apskaičiavimus, kai kuriuose respublikos ūkiuose, pakraunant mėšlą rankiniu būdu, 1 ha patręšti sunaudojama 36 žmogaus darbo valandos, o panaudojus greiferinį krautuvą — tik 3 žmogaus darbo valandos (8). Taigi, įsigytos šios paskirties darbo priemonės pagalba 12 kartų greičiau atliekamas darbas negu nemechanizuotu būdu. Tai duoda didelę darbo ekonomiją ir sutaupo daug laiko.

Kolūkiai ne tik padidina savo gamybinius fondus, bet keičia jų struktūrą. Pagrindinių gamybinių fondų struktūrą ir jos dinamiką rodo sekanči lentelė.

3 lentelė*

Pagrindinių žemės ūkio gamybinių fondų struktūra Lietuvos TSR kolūkiuose (metų pabaigai, procentais)							
	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
1. Pastatai ir įrenginiai	52,9	57,4	—	60,5	60,6	60,6	59,9
2. Jėgainės, darbo mašinos ir įrengimai	10,5	10,1	—	12,7	13,6	15,1	16,3
3. Transporto priemonės	3,9	3,7	—	3,2	3,3	3,4	3,5
4. Inventorius ir įrankiai	3,7	2,1	—	1,3	1,4	1,5	1,8
5. Darbiniai gyvuliai	10,2	8,2	—	6,1	5,3	4,4	4,0
6. Produktyvieji gyvuliai, paukščiai, bičių šeimos	18,5	18,1	—	15,5	15,5	14,6	14,1
7. Daugiamėčiai sodiniai	0,3	0,4	—	0,5	0,3	0,4	0,4

* Lentelė sudaryta, remiantis Lietuvos TSR kolūkių suvestinių 1959—1965 m. metų apyskaitų duomenimis.

Kolūkių pagrindinių gamybinių fondų struktūroje didžiausią lyginamąjį svorį užima gamybinės paskirties pastatai ir įrenginiai. Per 1959—1965 metus ši pagrindinių fondų dalis augo sparčiau už kitas darbo priemones. Mūsų respublikos gyvulininkystės krypties specializacija pareikalavo daug naujų, labiau mechanizuotų gyvulininkystės pastatų. Buvusius mažus gamybinius pastatus reikėjo pakeisti naujais tipiniais kapitaliniais pastatais. Pastarųjų masiška statyba kolūkiuose padidino jų lyginamąjį svorį pagrindinių gamybinių fondų sudėtyje. Tuo tarpu kolūkiai dar nebuvo taip ekonomiškai stiprūs, kad kartu galėtų skirti didesnę lėšų dalį energetinėms darbo priemonėms, žemės ūkio mašinoms įsigyti bei padidinti produktyviųjų gyvulių bandą. Šalia gamybinių pastatų vis didesnę dalį užima jėgainės ir darbo mašinos, įrengimai, kurie pakeitė paprastus žemės dirbimo įrankius. Jų lyginamasis svoris per 6 metus išaugo 5,8%. Kitų pagrindinių gamybinių fondų elementų lyginamasis svoris turėjo tendenciją mažėti. Ypač sumažėjo, ne tik santykinai, bet ir absoliučiai, darbinių gyvulių skaičius. Juos pakeičia mechaniniai varikliai.

Pagrindinių gamybinių fondų sudėtyje didesnis vaidmuo atitenka energetinio pobūdžio darbo priemonėms. Tai įvairūs varikliai, traktoriai, kom-

bainai, automobiliai ir kiti. Per 1959—1965 metus visas respublikos kolūkių energetinis pajėgumas 1 ha ž. ū. naudmenų padidėjo 2 kartus, o vienam dirbusiam kolūkiečiui — 2,4 karto. Darbo jėgos aprūpinimas energetiniais pajėgumais per minėtą laikotarpį išaugo 21% daugiau, negu darbo jėgos aprūpinimas pagrindiniais žemės ūkio gamybiniais fondais. Jei 1959 metais vienam dirbusiam kolūkiečiui respublikos kolūkiuose teko 2,76 AJ bendro energetinio pajėgumo, tai 1965 metais — 6,36 AJ. M. Lemeševas yra apskaičiavęs, kad, kompleksiškai mechanizuojant žemės ūkio gamybą, vienam dirbusiam kolūkiečiui turi tekti 20—22 AJ (5, p. 9). Todėl, norint pasiekti aukštesnę žemės ūkio darbų kompleksinio mechanizavimo pakopą, reikia padidinti energetinį pajėgumą mūsų respublikos kolūkiuose apie 3,5 karto. Kolūkiai turi skirti vis didesnę kaupiamų lėšų dalį minėtos paskirties darbo priemonėms įsigyti.

Savo ruožtu kinta energetinių pajėgumų sudėtis. Sparčiau auga kombainų motorų galingumas, kuris per 6 metus padidėjo 3,8 karto, o jų lyginamasis svoris mechaninių variklių sudėtyje per tą patį laiką — daugiau kaip 3 kartus. Kombainų efektyvumas yra didelis. Jie spartina darbų eigą, atpalaiduoja ir sutaupo daug gyvojo darbo, įgalina pasiekti didelį darbo našumą ir žymiai sumažinti gamybos sąnaudas.

Bendroje energetinio pajėgumo struktūroje per minėtą laikotarpį žymiai išaugo (3 kartus) elektros variklių lyginamasis svoris. Kolūkiai, stiprindami savo techninę bazę, vis plačiau pradeda naudoti naują energijos šaltinį — elektrą, kuri žymiai keičia viso energetinio ūkio sudėtį. Pagrindinis kolūkių uždavinys yra pritaikyti elektros energiją kaip varomąją jėgą gamybos procese ir gamybos technologijai tobulinti. Užtat kolūkiai kasmet vis didesnę gaunamos elektros energijos kiekį nukreipia į gamybą. Jei 1959 metais respublikos kolūkiai 62,4% visos gaunamos energijos panaudojo kolūkinėje gamyboje ir 1 ha žemės ūkio naudmenų teko 5 kWh, o darbo jėgos aprūpinimas elektros energija sudarė 35 kWh vienam dirbusiam kolūkiečiui, tai 1965 metais atitinkamai gamybai skyrė 73%, vienam ha ž. ū. naudmenų teko 43 kWh ir vienam dirbusiam kolūkiečiui — 307 kWh elektros energijos. Mūsų respublikos kolūkiuose jau plačiai elektrifikuojami kai kurie stacionariniai procesai, kaip javų kūlimas, grūdų valymas ir džiovinimas, vandens padavimas gyvulininkystės fermose bei karvių melžimas ir kt., gamybinis bei buitinis apšvietimas. Tačiau kolūkiai dar nepasiekė tokio laipsnio, kad būtų galima elektrifikuoti visus stacionarius ž. ū. gamybos procesus. Prof. M. Gregorausko apskaičiavimu, 1 ha ž. ū. naudmenų tada reiktų sunaudoti maždaug apie 83 kWh (4, p. 335). Norint pasiekti šį lygį, reiktų padidinti panaudojamą elektros energijos kiekį beveik du kartus.

Elektros įdiegimas į gamybą yra labai efektyvus. Jis įgalina žymiai sumažinti gamybos sąnaudas ir pasiekti aukštesnę darbo našumą. S. Šešelgienės apskaičiavimu, vienas kilovatvalandis elektros energijos leidžia sutaupyti iki 1,5 žmogaus darbo valandos (8). Ypač elektros energijos naudojimas duoda žymų ekonominį efektą gyvulininkystės fermose. Č. Teišerskio apskaičiuota, kad pašarų paruošimo darbuose, panaudojant elektros energiją, galima sutaupyti 30—70% darbo sąnaudų, patalpų valyme — 70%, vandens tiekime — net iki 99% darbo sąnaudų (9, p. 55). Taigi kolūkių aprūpinimas vis naujesnėmis efektyvesnėmis energetinėmis darbo priemonėmis yra svarbi prielaida, pereinant prie visų gamybos procesų visiško kompleksinio mechanizavimo ir žymesnio darbo našumo pakėlimo. Tai sudaro plačias galimybes kolūkinei gamybai sparčiai vystyti.

Didėjant pagrindiniams fondams, kartu auga ir apyvartinių fondų vaidmuo kolūkinėje gamyboje. Juk pagrindinių darbo priemonių didinimas būtų netikslingas tuo atveju, kai kolūkiams trūktų sėklų, pašarų bei

kitų svarbių apyvartinių fondų elementų. Kaip rodo 4 lentelė, per 1959—1965 metus apyvartiniai fondai 1 ha ž. ū. naudmenų padidėjo 2,4 karto ir panašiai išaugo vienam dirbusiam kolūkiečiui.

4 lentelė*

Lietuvos TSR kolūkių aprūpinimo apyvartiniais fondais dinamika
(metų pabaigai)

	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Apyvartinių fondų tenka:							
1. 1 ha ž. ū. naudmenų, rb.	49	53	58	58	67	84	120
palyginus su 1959, (%) ..	100	107	118	118	134	170	245
2. Vienam vidutiniam dirbusiam kolūkiečiui, rb.	341	371	417	429	498	628	867
palyginus su 1959, (%) ..	100	108	122	125	146	184	254

* Lentelė sudaryta, remiantis Lietuvos TSR kolūkių suvestinių metinių apyskaitų duomenimis.

Kaip matome, apyvartinių fondų tempai pralenkė darbo priemonių augimą. Tačiau atskirais metais apyvartiniai fondai didėjo netolygiai. Nepalankiais 1962 metais jie visai neišaugo. Kolūkiai pateko sunkion padėtin, trūko apyvartinių fondų. Tai sulėtino kolūkinės gamybos vystymosi tempus. Tačiau per pastaruosius metus apyvartiniai fondai žymiai padidėjo.

Didėjant apyvartiniais fondams, iškyla būtinumas sudaryti moksliskai pagrįstus jų kaupimo ir panaudojimo normatyvus. Tai didelė ir sudėtinga problema, kuri kol kas dar tiriama. Jos išsprendimas padės kolūkiams racionaliai skirstyti sankaupas gamybiniais fondams padidinti.

Didėjant apyvartinių fondų vaidmeniui gamyboje, keitėsi jų klasifikacija bei struktūra. 1960 metais buvo įvesta nauja apyvartinių fondų klasifikacija, kurios pagrindu apyvartiniai fondai pagal susidarymo šaltinį skirstomi į sėklų ir pašarų, gyvulių auginimo ir penėjimo, būsimųjų išlaidų, nebaigtos gamybos bei kolūkiečių avansavimo fondus.

Svarbią vietą apyvartinių fondų sudėtyje užima sėklų ir pašarų, gyvulių auginimo ir penėjimo fondai. Sėklų ir pašarų fondų kaupimo ypatumas yra tas, kad, sutinkamai su žemės ūkio artelės istatais, kolūkiai juos sudaro iš gauto derliaus natūra. Tik nedidelę pašarų ir sėklų dalį kolūkiai įsigyja iš valstybės. Taip formuojant pašarų ir sėklų fondus, ypatingą reikšmę įgauna teisingas bendrojo žemės ūkio kultūrų derliaus paskirstymas. Produkcijos kiekis, skirtas realizavimui valstybei bei kooperacijai, turi būti ekonomiškai apibrėžtas ir nepivalo apimti sėklų bei pašarų fondų. Tai svarbi normalios sėklų ir pašarų reprodukcijos sąlyga. Kolūkinėje praktikoje pasitaikydavo, kad kai kurių ūkių vadovai, siekdami greičiau įvykdyti planus bei išsipareigojimus, pristatydavo valstybei nemažą sėklinių ir pašarinių grūdų dalį, o patys, likę be šių svarbių apyvartinių fondų elementų, prašydavo iš valstybės sėklų ir pašarų paskolų, pirkdavo pašarus aukštomis kainomis. Ši neteisinga sėklų ir pašarų formavimo praktika buvo atskleista ir pasmerkta dar 1961 m. sausio TSKP CK Plenumė. Buvo pabrėžta, kad pasilikti be sėklų reiškia parkirsti ūkio ekonominį pagrindą, padaryti žalą kolūkiui, kolūkiečiams, o galutinėje išdavoje ir valstybei (2, p. 435). Taigi labai svarbu, kad kolūkiai išskirtų ir sukauptų reikiamos apimties sėklų ir pašarų fondus.

Sėklų fondo lyginamasis svoris bendroje apyvartinių fondų sudėtyje kasmet mažėja. Tai apsprendžia pats sėklų fondo specifiškumas, būtent tai, kad kolūkiai turį ribotą žemės plotą, kuris apriboja sėklų fondo augimą. Todėl didėjant kitoms apyvartinių fondų dalims, mažėja sėklų lyginamasis svoris.

Gamybinė gyvulininkystės krypties specializacija pagrindinai apsprendžia apyvartinių fondų struktūrą. Didžiausia dalis tenka pašarų ir gyvulių auginimo ir penėjimo fondams, kurie respublikos kolūkiuose 1965 metais sudarė apie 66,7% visų apyvartinių fondų. Nuo šių apyvartinių fondų betarpiškai priklauso gyvulininkystės išvystymas ūkiuose. Tačiau kolūkinė praktika rodo, kad 1959—1965 metais pareinamybė tarp gyvulių skaičiaus ir pašarų fondo augimo buvo pažeidžiama, ypač 1962 metais.

Žymią vietą pašarų racione užima grūdinės ir ankštinės kultūros. Kaip matome iš 5 lentelės, bendras derlius Lietuvos kolūkiuose, 1959 metus palyginus su 1962 metais, sumažėjo daugiau kaip 30%, o palyginus su 1965 metais išaugo 56%.

5 lentelė*

Grūdų pašarų fondo ir gyvulių skaičiaus augimas Lietuvos TSR kolūkiuose (metų pabaigai)				
	1959	1962	1964	1965
1. Grūdinių ir ankštinių kultūrų bendras derlius, mln. ct	6,8	4,6	7,8	10,7
palyginus su 1959 m. (%)	100	69	115	156
Tamė tarpe:				
a) parduota valstybei, kooperacijai, tūkst. ct	21,1	125,3	898,0	1048,5
nuo bendro derliaus, %	0,3	2,7	11,4	9,7
b) išskirta į pašarų fondą, tūkst. ct	2239,6	1325,3	2499,1	3661,7
nuo bendro derliaus, %	32,6	28,6	31,7	34,0
2. Bendras galvijų skaičius, tūkst. vnt. palyginus su 1959 m., %	418,9	538,2	571,1	604,8
3. Visokio amžiaus kiaulės, tūkst. vnt. palyginus su 1959 m., %	515,6	603,7	554,1	586,4
	100	117	107	113

* Lentelė sudaryta, remiantis Lietuvos TSR kolūkių suvestinių metinių apyskaitų duomenimis.

Nepaisant derliaus svyravimo atskirais metais, kolūkiai sistemingai kasmet vis daugiau grūdų parduodavo valstybei. Suprantama, kad grūdų pardavimas valstybei planinių užduočių apimtyje yra būtinas. Tačiau valstybiniai supirkimai turi būti pagrįsti bendru valstybės ir kolūkių interesų suderinimu. Tik TSKP CK kovo 1965 m. Plenumo priimtas nutarimas įvesti tvirtus žemės ūkio paruošų planus eilei metų yra svarbi sąlyga labiau suderinti bendravalstybinius ir kolūkių interesus. Šio nutarimo priėmimas įgalins kolūkius parduoti valstybei numatytą plane pastovų grūdų kiekį, nepažeidžiant sėklų bei pašarų fondų, paliekamų ūkyje. Grūdų pašarų ankstyvesnio planavimo trūkumas buvo tas, kad paruošos buvo didinamos, nesiremiant gamybos augimu, o priešingai, mažėjant bendram grūdų kiekiui, valstybiniai supirkimai didėjo. Užtat kolūkiai dėl sumažėjusios grūdų gamybos bei padidėjusio pardavimo valstybei, ypač 1962 metais, buvo priversti žymiai sumažinti pašarams skirtą grūdų kiekį. Pašarinių grūdų fondas (1962 m. palyginus su 1959 m.) absoliučiai sumažėjo 42%. Be grūdinių, kitų pašarų gamyba taip pat atitinkamai nebuvo padidinta. Tuo tarpu gyvulių skaičius žymiai išaugo. Labai sparčiai didėjo gyvulių banda 1959—1962 metais. Kaip tik tuo metu ypač aštriai pasireiškė neatitikimas tarp išaugusios gyvulių bandos ir sumažėjusio pašarų kiekio.

Pašarų sumažėjimas sukėlė gyvulių produktyvumo kritimą. Pvz., pieno primelžimas iš vienos karvės 1962 metais, palyginus su 1959 m., sumažėjo 9%. Tik 1965 metais pieno primelžimas iš vienos karvės 24% pralenkė 1959 metų lygį. Taigi pašarų fondo didinimas mūsų respublikos

kolūkiuose yra pagrindinis laidas gyvulių skaičiui didinti bei jų produktyvumui kelti.

Apyvartinių fondų sudėtyje didelį svorį turėjo kolūkiečių avansavimo fondas. Kaip žinia, už darbą kolūkiečiams būdavo apmokama tik ūkinių metų pabaigoje. Tai nepakankamai skatino kolūkiečius vystyti žemės ūkio produktų gamybą ir neatitiko partijos ir vyriausybės keliamų uždavinių. Todėl buvo sudarytas avansavimo fondas reguliariam darbo apmokėjimui, kuris įgavo didesnę reikšmę po TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos nutarimo, priimto 1956 m. kovo mėn. Tikslu labiau sustiprinti kolūkiečių materialinio suinteresuotumo principą vystyti visuomeninį ūkį nutarime buvo rekomenduojama išmokėti kolūkiečiams kas mėnesį avansą už išdirbtus darbadienius ne mažiau 25% piniginių įplaukų, gautų iš visų visuomeninio ūkio gamybos šakų, ir 50% piniginių įplaukų avanso, gauto iš paruošų organizacijų (2, p. 259—260). Avansavimo fondo apimties augimą rodo E. Pečiūraitės apskaičiavimas (6, p. 9). Jei 1953 metais avansavimo fondas respublikos kolūkiuose sudarė apie 6% bendro kolūkiečių darbo apmokėjimo, tai 1956 metais jo lyginamasis svoris išaugo daugiau kaip du kartus, 1959 metais apėmė trečdalį viso darbo apmokėjimo ir, kaip rodo suvestinė metinė apyskaita, 1964 metais avansavimo fondas sudarė daugiau kaip 55% bendro kolūkiečių darbo apmokėjimo. Taigi avansavimo fondas turėjo ryškia spartaus augimo tendenciją ir atliko labai didelį vaidmenį, stiprinant kolūkiečių materialinį suinteresuotumą ir didinant jų aktyvumą gamyboje. Be to, avansavimo fondo išaugimas buvo svarbi paruošiamoji priemonė pereiti kolūkiams prie garantuoto mėnesinio kolūkiečių darbo apmokėjimo.

Darbo jėgos apginklavimas pagrindiniais fondais ir darbo našumo augimas

Darbo našumui kelti veiksniai yra labai įvairūs. „Darbo gamybinį pajėgumą,— rašė K. Marksas,— apsprendžia įvairios aplinkybės, tarp kita ko, vidutinis darbininkų įgudimo laipsnis, mokslo išsivystymo lygis ir technologinio jo pritaikymo laipsnis, visuomeninė gamybos proceso kombinacija, gamybos priemonių dydis ir efektyvumas ir, pagaliau, gamtinės sąlygos“ (1, p. 43). Darbo našumo augimas kolūkiuose yra susijęs su racialesne gamybos fondų struktūra, su geresniu technikos panaudojimu, su dirvos derlingumo padidėjimu, gyvulių produktyvumu, gamybos organizavimu bei daugeliu kitų veiksnių. Tačiau svarbiausias darbo našumo kėlimo veiksnys yra darbo jėgos aprūpinimas naujesnėmis našesnėmis darbo priemonėmis. K. Marksas pažymėjo, kad „mašina yra galingiausia priemonė darbo našumui padidinti“ (1, p. 360). Kolūkinė praktika parodo — kuo daugiau darbo priemonių tenka vienam dirbančiajam, tuo našesnis būna darbas. Tai matyti iš 6 lentelės.

Pagerėjus darbo jėgos aprūpinimui pagrindinėmis darbo priemonėmis III kolūkių grupėje 47 procentais, darbo našumas šios grupės kolūkiuose, palyginus su I grupe, vienam dirbančiam kolūkiečiui padidėjo 18%. Tai rodo lėtesnį darbo našumo augimą, palyginus su darbo jėgos apginklavimu. Didėjant darbo jėgos aprūpinimui pagrindiniais fondais, auga bendrosios ir grynosios kolūkių pajamos. Ši naujai sukurtoji vertė, tenkanti vienam dirbusiam kolūkiečiui, auga žymiai sparčiau, negu bendroji produkcija. Grynujų pajamų, sukurtų vieno kolūkiečio, augimas aplenkia net darbo jėgos aprūpinimo pagrindinėmis priemonėmis lygio kilimą. Jei darbo jėgos apginklavimas, kaip jau minėjome, III grupę palyginus su I, padidėjo 47%, tai grynosios pajamos atitinkamai — 52%.

Darbo jėgos aprūpinimo pagrindiniais gamybiniais fondais įtaka darbo našumo augimui kolūkiuose 1964 metais

	I grupė, 27 kol. tūkst. rb. vienam dirbusiam iki 2,0	II grupė, 50 kol. 2,1–2,5	III grupė, 33 kol. virš 2,5
Vienam dirbusiam kolūkiečiui tenka (% , palyginus su I grupe)			
1. Pagrindinių gamybinių fondų	100	120	147
2. Bendrosios produkcijos	100	106	118
3. Bendrųjų pajamų	100	117	139
4. Grynųjų pajamų	100	132	152

* Lentelė sudaryta, remiantis Pasvalio, Pakruojo ir Joniškio rajonų 1964 m. metinių apyskaitų duomenimis.

Tai teigiamas reiškinys mūsų kolūkinėje gamyboje, kuris įgalina padidinti pridėdamąjį produktą kaip pagrindinį kaupimo bei išplėstinės reprodukcijos šaltinį.

Darbo jėgos aprūpinimo fondais ir darbo našumo augimo dinamiką respublikos kolūkiuose rodo žemiau pateikiama lentelė.

7 lentelė*

Darbo našumo ir darbo jėgos aprūpinimo pagrindiniais fondais augimo dinamika Lietuvos TSR kolūkiuose (procentais)

	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
1. Darbo našumas	100	105	101	88,7	110	127	154
2. Darbo jėgos aprūpinimas pagrindiniais fondais	100	116	152	164	178	197	209
3. Produkcijos imlumo fondams koeficientas	1,00	1,10	1,50	1,84	1,61	1,55	1,67

* Lentelė sudaryta, remiantis Lietuvos TSR kolūkių suvestinių 1959–1965 m. metinių apyskaitų duomenimis.

Per pastaruosius šešerius metus respublikos kolūkiuose darbo jėgos aprūpinimas pagrindiniais žemės ūkio gamybos fondais padidėjo daugiau kaip du kartus, o darbo našumas per tą patį laiką pakilo 54%. Ši minėtų reiškinų priklausomybė sąlygojo produkcijos imlumo fondams padidėjimą 0,67 (produkcijos imlumo fondams koeficientas išreiškiamas darbo jėgos aprūpinimo fondais ir darbo našumo santykiu). Tai reiškia, jog, norint gauti dabar tokį produkcijos kiekį, koks buvo 1959 metais, padidėjus produkcijos imlumui fondams, esant visoms kitoms sąlygoms lygioms, reikėtų padidinti pagrindinius gamybinius fondus 67%.

Žemės ūkio ypatumas tas, kad pagrindinė gamybos priemonė yra žemė. Jos panaudojimas yra susijęs su ekonominiais ir biologiniais procesais. Taigi, žemės ūkio produkcijos imlumas fondams dar priklauso nuo žemės kaip gamybos priemonės imlumo fondams. Be to, kolūkių gamybinių fondų funkcionavimas ir efektyvumas betarpiškai susiję su dirvos derlingumu ir jos panaudojimu. Per 1959–1965 metus pagrindiniai gamybiniai fondai I ha ž. ū. naudmenų padidėjo du kartus, atitinkamai, palyginamomis kainomis, bendroji produkcija — 45%. Jei 1959

metais vienam rubliui pagrindinių fondų teko 0,81 rb. bendrosios produkcijos, tai 1965 metais — 0,59 rb. Vadinasi, aukštesnis darbo jėgos aprūpinimas pagrindinėmis darbo priemonėmis palankiai veikia darbo našumo, produkcijos augimą. Tačiau pagrindiniai gamybiniai fondai didėja žymiai sparčiau negu bendroji gamyba, o produkcijos imlumas fondams turi ryškią augimo tendenciją.

Spartesni darbo našumo augimo tempai, palyginus su darbo jėgos aprūpinimo pagrindiniais fondais augimu, turi didžiulę reikšmę. Tomis pačiomis darbo priemonėmis galima gauti žymiai didesnę produkcijos išėigą, paspartinti pačios gamybos augimą, sumažinti produkcijos imlumą fondams. Dėl to padidėja gamybos ekonominis efektyvumas. Todėl labai svarbu išaiškinti tas sąlygas, nuo kurių priklauso darbo našumo ir darbo jėgos aprūpinimo pagrindinėmis darbo priemonėmis augimo tempai bei produkcijos imlumo fondams kitimas. Šią priklausomybę apsprendžia daugelis aplinkybių, nuo kurių priklauso pagrindinių gamybinių fondų ekonominis efektyvumas ir darbo našumo augimas. Čia bus nagrinėjamos tik kelios iš jų, būtent — kaip veikia pagrindinių gamybinių fondų struktūra ir geresnis įsigyjamų darbo priemonių panaudojimas bei techninė pažanga produkcijos imlumą fondams.

Didesnis gamybinių fondų efektyvumas yra susijęs su pagrindinių gamybinių fondų struktūra. Kaip žinia, pagrindiniams gamybiniams fondams žemės ūkyje yra būdingas jų nevienalytiškumas gaunamų rezultatų atžvilgiu. Atskirų darbo priemonių negalima vienu kitomis pakeisti. Kiekviena iš jų turi savarankišką reikšmę ir paskirtį, didinant produkcijos gamybą, keliant darbo našumą, mažinant gamybos sąnaudas, gerinant gamybos organizavimą ir darbo sąlygas. Tai priklauso nuo to, kaip atskiri pagrindinių gamybinių fondų elementai veikia žemę. Tos darbo priemonės, kurių pritaikymas įgalina pagaminti tą patį produkcijos kiekį, tačiau mažesnėmis darbo sąnaudomis, bei padidinti produkcijos gamybą arba duoti ekonominį efektą abiem išvardintais būdais, yra aktyvi pagrindinių fondų dalis. Joms priskirtina: jėgainės, darbo mašinos ir įrengimai, transporto priemonės, produktyvieji gyvuliai ir kt.

Pasyvioji gamybinių fondų dalis, prie kurios priskiriame gamybinės paskirties pastatus ir įrenginius, yra taip pat būtina kolūkinės gamybos sąlyga. Tačiau šios darbo priemonės betarpiškai darbo našumo augimo neveikia. Jos pakeičia tik išorines gamybos sąlygas, padeda mechanizuoti gamybos procesus ir geriau panaudoti aktyviasias darbo priemones.

Žemės ūkio ypatumas yra tas, kad bendrosios produkcijos augimas priklauso nuo žemės derlingumo, nuo efektyvaus jos panaudojimo. Kuo geriau panaudojamas žemės plotas, tuo daugiau pagaminama produkcijos su tais pačiais pagrindiniais gamybiniais fondais.

Efektyvus žemės panaudojimas, savo ruožtu, priklauso nuo apsirūpinimo pagrindiniais fondais ir nuo jų struktūros. Kadangi ne visi pagrindinių gamybinių fondų elementai veikia dirvos derlingumą bei darbo našumo kėlimą, tai kolūkiams, siekiant padidinti bendrosios produkcijos gamybą, būtų žymiai naudingiau turėti didesnę aktyviųjų darbo priemonių dalį. Varikliai, žemės ūkio mašinos, darbiniai bei produktyvieji gyvuliai turi betarpiškos įtakos dirvos derlingumui kelti.

Didesnį darbo priemonių poveikį gamybos augimui parodo kolūkių grupės, turinčios skirtingą aktyviųjų gamybinių fondų lyginamąjį svorį. Tai matyti iš 8 lentelės.

Aukštesnis aktyviųjų darbo priemonių lyginamasis svoris pagrindiniuose fonduose sąlygojo didesnį kolūkiečių išdirbį. Vieno kolūkiečio sukurtos bendrosios pajamos IV kolūkių grupėje buvo 15% didesnės, negu I grupėje. Imlumo fondams koeficientas buvo žemesnis ten, kur ūkiai

Pagrindinių gamybinių fondų struktūros įtaka produkcijos imlumui fondams, 1964 metais

Kolūkių grupės ir kolūkių skai- čius jose	Aktyviųjų darbo priemonių lyginama- sis svoris pagrindi- niuose fonduose. vi- dutiniškai grupėje. %	Tenka bendrųjų pajamų vienam dirbusiam kol- ūkiečiui		Produkcijos imlumo fon- dams koefi- cientas	Tenka bend- rosios produk- cijos 1 rubliui pagrindinių fondų, rb.
		rb.	%, palyginus su I grupe		
I — 22	31	893	.100	1,35	0,73
II — 28	38	901	100	1,34	0,74
III — 31	42	905	101	1,26	0,79
IV — 31	50	1032	115	1,01	0,99

* Lentelė sudaryta, remiantis Pasvalio, Pakruojo ir Joniškių rajonų kolūkių 1964 m. metinių apyskaitų duomenimis.

turėjo mažiau pasyviųjų darbo priemonių. Didėjant aktyviųjų darbo priemonių daliai pagrindiniuose fonduose, ryškėjo bendrosios produkcijos augimas vienam rubliui fondų. Taigi nuo gamybinių fondų struktūros priklauso gamybos rezultatai. Ten, kur daugiau aktyviųjų darbo priemonių (variklių, ž. ū. mašinų, kuriomis betarpiškai įdirbama žemė), pasiekiami geresni rezultatai. Tačiau čia turi būti išlaikytos tarp aktyviųjų ir pasyviųjų darbo priemonių tam tikros proporcijos, kurių pažeidimas trukdo spartesnei gamybos vystymą. Kaip parodė analizė, santykis būna racionalesnis, kai pusę gamybinių fondų sudaro aktyviosios, o kitą pusę — pasyviosios darbo priemonės. E. Vorobjovo apskaičiuota, kad fongograža būna didesnė tada, kai aktyvioji dalis sudaro ne mažiau kaip 50% gamybinių fondų (10, p. 109).

Nepaisant didesnio aktyviųjų darbo priemonių poveikio gamybai, Lietuvos TSR pagrindinių gamybinių fondų struktūroje pasyviosios darbo priemonės padidėjo nuo 52,9% 1959 metais iki 60,6% 1964 metais. Tik žymiai išaugus jėgainėms ir darbo mašinoms, pasyviosios darbo priemonės parodė lyginamojo svorio mažėjimo tendenciją ir 1965 metais sudarė 59,8% pagrindinių gamybinių fondų. Manoma, jog pasyviųjų darbo priemonių santykinis padidėjimas fonduose buvo viena iš priežasčių bendrosios produkcijos augimui atsilikti nuo pagrindinių fondų augimo.

Pasyviųjų gamybinių fondų dalies didinimas nebuvo suderinamas su pilnu jų panaudojimu. Antai, 1964 metais respublikos kolūkiuose iš visų pagal projektą numatytų vietų tipiniuose pastatuose gyvuliai ir paukščiai buvo užėmę: paršavedžių kiaulidėse — 36%, penimųjų kiaulių — 66%, avidėse — 59% ir paukštėdėse — 55%. Ir atitinkamai 1965 metais: paršavedžių kiaulidėse — 79%, penimųjų kiaulių — 65, avidėse — 27 ir paukštėdėse — 40%. Tai rodo, kad atskiruose ūkiuose nebuvo reikiamai apskaičiuoti gyvulininkystės vystymo rezervai. Gyvulių ir paukščių skaičiaus augimas žymiai atsiliko nuo gyvulininkystei skiriamų tipinių pastatų augimo. Be to, ne visuose kolūkiuose gamybinių pastatų statyba atitiko ūkio specializacijos kryptį. Todėl kolūkiuose buvo įšaldytos milžiniškos lėšos, kurias jie būtų galėję panaudoti aktyvesnėms darbo priemonėms įsigyti. Tada irgi paskatino produkcijos imlumo fondams didėjimą.

Tobulinant gamybinių fondų struktūrą, didinant aktyviųjų darbo priemonių lyginamąjį svorį, iškyla reikalas jas tinkamai naudoti. Racionaliai panaudojant įsigytas darbo priemones, darbo našumo augimas mažiau atsilieka nuo darbo jėgos aprūpinimo pagrindiniais fondais lygio. Tai itin kinamai parodo geresnis tokios svarbios energetinės darbo priemonės, kaip traktorius, pritaikymas. Tai matyti iš 9 lentelės.

Traktorių išdirbio įtaka produkcijos imlumui fondams

Kolūkių grupės ir kolūkių skaičius jose	Vienas 15-jėgis traktorius išdirbo minkštojo arimo		Pamainos koeficientas	Tenka bendrųjų pajamų vienam dirbusiam kolūkiečiui		Produkcijos imlumo fondams koeficientas	Tenka bendrosios produkcijos 1 rubliui pagrindinių fondų	
	ha	%, palyginus su I grupe		rb.	%, palyginus su I grupe		rb.	%, palyginus su I grupe
I — 30	249,4	100	1,13	865	100	1,31	0,77	100
II — 44	354,2	142	1,13	918	106	1,22	0,82	107
III — 39	490,9	196	1,14	969	112	1,18	0,84	110

* Lentelė sudaryta, remiantis Pasvalio, Pakruojo ir Jonišio rajonų kolūkių 1964 m. metinių apyskaitų duomenimis.

Beveik dvigubai didesnis vieno 15-jėgio traktoriaus išdirbis (palyginus trečią kolūkių grupę su pirma) vienam kolūkiečiui tenkančias bendrąsias pajamas padidina 12%. Atitinkamai buvo 0,13 mažesnis trečios grupės kolūkių produkcijos imlumo fondams koeficientas. Jie bendrosios produkcijos 1-am rb. pagrindinių fondų pagamino 10% daugiau, palyginus su kitais kolūkiais. Tai reiškia, kad čia traktoriai buvo labiau apkrauti, geriau agreguojami, pilniau išnaudojami. Ten, kur didesnis traktorių išdirbis, geriau buvo įdirbama žemė, gauta didesnė produkcija ir pasiektas mažesnis jos imlumas fondams. Todėl, norint gauti reikiamą turimų pagrindinių fondų ekonominį efektą, reikia visapusiškai išnaudoti turimus traktorius, mašinas bei kitas darbo priemones, nes nuo jų darbo žymia dalimi priklauso kultūrų derlingumas, turimų darbo priemonių ekonominis efektyvumas ir produkcijos imlumas fondams.

Sis reiškinys įgauna tuo didesnę reikšmę, kuo daugiau traktorių ir darbo mašinų įsigyja kolūkiai. Tačiau traktoriaus metinis išdirbis respublikos kolūkiuose turi ryškiai mažėjančią tendenciją. 1959 metais vienam 15-jėgiui traktoriui teko vidutiniškai 321 ha minkštojo arimo, o 1965 m. — 286 ha. Kaip matome, traktoriaus išdirbis sumažėjo vidutiniškai 12%. Traktoriaus išdirbio mažėjimo tendencijai turėjo įtakos kolūkių apsirūpinimo traktoriais intensyvumas. Jei 1959 metais respublikos kolūkiuose vienam 15-jėgiui traktoriui teko daugiau kaip 115 ha ariamos žemės, tai 1965 metais — 63 ha, t. y. ariamos žemės plotas 15-jėgiui traktoriui sumažėjo 46%. Taigi, kai didėja traktorių skaičius, esant pastoviam žemės plotui, mažėja jų išdirbis. Taip, atrodo, ir turėtų būti. Tačiau kartu auga traktorių mechanizuotų darbų bendra apimtis tam pačiam žemės plotui, perskaiciuota į sąlyginį arimą. Respublikos kolūkiuose per 6 metus traktoriaus atliekamų darbų kiekis vienam ha pasėlių padidėjo 80%. Tai rodo aukštesnį agrotechninį lygį, didesnį, įvairiapusiškesnį žemės ūkio darbų mechanizavimą (ne tik sėjos, bet ir kultūrų priežiūros, derliaus nuėmimo, pakrovimo, iškrovimo bei transportavimo darbų). Be to, mechanizuotų darbų apimtis tam tikram žemės plotui didėja, kintant pasėlių struktūrai. Didėjant kaupiamųjų kultūrų ir kitų daug darbo ir priežiūros reikalaujančių kultūrų plotams, didėja ir traktorių darbų apimtis, tenkanti vienam ha pasėlių. Šie veiksniai įgalina kolūkius, įsigyjant vis daugiau traktorių, didinti jų išdirbį ir siekti mažesnio produkcijos imlumo pagrindiniams fondams.

Traktorių išdirbio mažėjimui turėjo įtakos dar vis blogas kai kuriuose ūkiuose jų panaudojimas. Traktoriai ne visada racionaliai agreguojami ir dažnai neapkraunami pilnu pajėgumu. Todėl kolūkių pastaruoju metu įsigyjamų galingesnių bei didesnio greičio traktorių pranašumai taip pat neišnaudojami. Be to, esama didelių traktorių prastovų dėl techninių kliū-

čių, dėl blogo darbo organizavimo ir traktorininkų darbo drausmės pažeidimų. Žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo instituto atlikti stebėjimai rodo, kad, likvidavus respublikos kolūkiuose traktorių bei kitos technikos prastovas, gerai šią techniką prižiūrint, racionaliai organizuojant darbą, traktoriaus išdirbį galima padidinti 50% (8). Taigi rezervų traktorių išdirbiui padidinti kolūkiai turi nemaža. Reikia tik šalinti techninius bei organizacinius trūkumus, aprūpinant kolūkius atsarginėmis dalimis, veiksmingiau kontroliuoti mechanizatorių darbą, materialiai skatinti juos dirbti geriau.

Iš pateiktos medžiagos matome, kad kolūkiai gausiai įsigyjamos naujos technikos pilnai neišnaudoja, o kai naujai įsigyjama technika naudojama blogai, dėl to tik didėja pagrindiniai fondai, o nauda ūkiui esti nedidelė.

Blogas darbo priemonių naudojimas sąlygoja betikslį lėšų kaupimą, o tuo pačiu ir darbo priemonių įsigijimą. Tai patvirtina netinkamo pagrindinių darbo priemonių naudojimo pavyzdžiai. Pasvalio rajono Jurgėnų kolūkis ir Pakruojo rajono „Aušros“ kolūkis išskyrė tam tikrą dalį sankaupų dviem melžimo agregatams įsigyti. Jurgėnų kolūkyje abu agregatai neveikia. Karvės melžiamos rankomis. „Aušros“ kolūkyje karvių melžimas visiškai mechanizuotas. Čia 1964 metais aparatais buvo primelžta 4263 ct pieno. Pirmajame kolūkyje vienam pieno centneriui pagaminti sunaudojama 2,21 žmogaus dienos, o „Aušros“ kolūkyje — 1,37 žmogaus dienos. Č. Teišerskio apskaičiuota, kad mechanizuotas karvių melžimas įgalina sumažinti darbo sąnaudas iki 50% (11, p. 55). Vadinasi, tokie patys kapitaliniai įdėjimai agregatams įsigyti gali duoti skirtingą ekonominį efektą. Tuose kolūkiuose, kur naujai įsigyjamoji technika naudojama tinkamai, gaunama žymi sąnaudų ekonomija. Mūsų minėtoju atveju „Aušros“ kolūkyje, kur buvo naudojami melžimo agregatai, vienam centneriui pieno pagaminti sunaudota 0,84 žmogaus dienos mažiau, negu Jurgėnų kolūkyje, kuriame ši priemonė visai nebuvo naudojama.

Kolūkiuose dar dažnai įsigytieji įrengimai naudojami nepatenkinamai. Masiškai blogai naudojami minėtieji melžimo aparatai. Tai rodo kai kurie Pasvalio, Pakruojo ir Joniškio rajonų kolūkių metinių apyskaitų duomenys. 1964 metais melžimo agregatai pagal dirbtą laiką pasiskirstė taip:

Neveikė ištisis metus	39%	agregatų
Dirbo vieną mėnesį ir mažiau	9%	„
Dirbo iki 3 mėnesių	10%	„
Nuo 3 mėn. iki pusės metų	38%	„
Dirbo ištisis metus	4%	„

Priežasčių, trukdančių našiai naudoti įrengimus, yra daug: netinkama gyvulių laikymo technologija, bloga agregatų priežiūra, nepakankamas arba pavėluotas agregatų aprūpinimas atsarginėmis dalimis. Dažnai kolūkiai neturi kvalifikuotų melžėjų ir mechaninio karvių melžimo meistrų, o nustatytasis darbo apmokėjimas neskatina melžėjų gerai dirbti ir prižiūrėti agregatus.

Mechanizuojant žemės ūkio gamybos procesus ir didėjant melžimo agregatų skaičiui, vis didesnę reikšmę įgauna geresnis jų išnaudojimas. Antai respublikos kolūkiuose 1964 metais melžimo agregatų darbo dienos sudarė 29% visų buvusių mašinos dienų ūkyje. Todėl labai svarbu pašalinti visas kliūtis, trukdančias naudoti turimą techniką, ir vengti įšaldyti kolūkių sankaupas įsigytose, bet neveikiančiose pagrindinėse priemonėse. Kuo geriau naudojamos darbo priemonės, tuo didesnę jos duoda ekonominį efektą, tuo mažesnis būna pagamintos produkcijos imlumas fondams.

Produkcijos ir gamybinių fondų augimo tempai priklauso ne tik nuo gamybinių fondų struktūros bei geresnio jų panaudojimo, bet ir nuo įsi-
gyjamų darbo priemonių techninio tobulumo bei jų techninės pažangos.
Susikūrus stambiai žemės ūkio gamybai kolūkiuose, techninė pažanga
pasiekama, įdiegiant žemės ūkio mašinas, rankų darbą palaipsniui pakeičiant mašininiu darbu. Tai, be abejo, leidžia padidinti darbo našumą. Tačiau pirminiam darbo priemonių įdiegimui būdinga tai, kad gamybiniai fondai auga greičiau, negu bendrosios produkcijos apimtis, esant visoms kitoms sąlygoms lygioms. Kai gamybos procesuose įsigali mašina, tolesnė techninė pažanga pasireiškia jau turimų mašinų pakeitimu naujomis, našesnėmis, tokiomis, kurių gamyba reikalauja mažiau visuomeniškai būtino darbo. Šiuo atveju pasiekama didesnė gyvojo darbo ekonomija. Dėka techninės pažangos stiprėja pagrindinių gamybinių fondų techninis pagrindas, kas sąlygoja didesnę šių fondų efektyvumą. Žymiai padidėja gaunama produkcija tam tikrai darbo priemonių masei, darbo našumas auga žymiai greičiau, negu darbo jėgos aprūpinimas fondais, o produkcijos imlumas fondams mažėja.

Šiuo metu žemės ūkyje vyksta abu minėti procesai: rankų darbą išstumia mašinos, o esamas mašinas pakeičia tobulesnės, našesnės darbo priemonės. Pažymėtina, kad 1959—1965 metams buvo būdingas kaip tik labai gausus ir spartus darbo priemonių skaičiaus didėjimas respublikos kolūkiuose. Jos masiškai keitė rankų darbą ir mechanizavo daugelį pagrindinių gamybos procesų. Intensyvus darbo priemonių diegimas į gamybą neužtikrino tolygiai spartaus produkcijos augimo, ir produkcijos imlumas fondams dėl to padidėjo.

Kolūkiai kas metai gauna vis daugiau įvairios žemės ūkio technikos, tačiau darbas juose toli gražu dar nėra visiškai mechanizuotas. Antai 1965 metais respublikos kolūkiuose bulvių sodinimas buvo mechanizuotas 33%, jų tarpueilių įdirbimas — 59%, jų kasimas — 6%. Ypač daug darbo reikia cukrinių runkelių derliaus hektarui apdoroti. Pagal Žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo instituto apskaičiavimus, cukrinių runkelių derliaus hektarui nuimti, nuvalyti ir suvežti vidutiniškai sunaudojama 40—50% visų cukrinių runkelių auginimo darbo sąnaudų. Respublikos kolūkiuose cukrinių runkelių nuėmimas mechanizuotas 15%.

Darbų mechanizavimas kolūkių fermose taip pat nėra visiškas. Galvijų ir kiaulių fermose 1965 metais mechanizavimo lygis buvo toks:

Mechanizuoti darbai	Galvijai	Kiaulės
1. Vandens tiekimas	66%	88%
2. Pašarų išdavimas	1%	10%
3. Mėšlo valymas iš patalpų	4%	7%

Taigi kai kurių mechanizuotų darbų lyginamasis svoris bendroje darbų apimtyje dar labai žemas. Todėl būtina intensyviai diegti darbo priemones į gamybą. Be to, gamybos procesų mechanizavimas kolūkiuose yra labai netolygus ir nenuoseklus. Dirvos paruošimas bei įdirbimas ir grūdinių kultūrų sėjos darbai palyginti neblogai mechanizuoti. Tuo tarpu grūdinių kultūrų derliaus 1965 metais kombainais buvo nuimta tik pusė ploto. Čia glūdi viena iš priežasčių, dėl kurių didėja produkcijos imlumas fondams. Be to, kolūkiuose senesnė technika keičiama nauja, efektyvesne, įdiegiamos naujos, patobulintos, didesnio gamybinio pajėgumo ir didesnio darbinio greičio mašinos. Jų naudojimas spartina darbų eigą, įgalina žymiai pakelti darbo našumą ir sumažinti produkcijos imlumą

pagrindiniams fondams. Augalininkystėje ir gyvulininkystėje svarbu per-eiti prie mašinų ir prietaisų sistemos pritaikymo visose gamybinio proceso stadijose ir operacijose. A. Brakšas yra apskaičiavęs, kad kompleksinis mechanizavimas augalininkystėje įgalina žymiai sumažinti produktų sa-vikainą ir 3—3,5 karto pakelti darbo našumą (3, p. 2).

Pasiekus visišką ir kompleksinę mechanizuotų darbų lygį, pakiltų pagrindinių gamybinių fondų efektyvumas, susidarytų palankesnės są-lygos bendrajai produkcijai pralenkti darbo priemonių augimą. Tai būtų viena iš priedaidų kolūkinės produkcijos imlumui fondams mažinti.

Vadinasi, kolūkių sancaupų didinimas bus efektyvus tuo atveju, jei atitinkamai padidės ne tik pagrindiniai gamybiniai fondai, bet ir bendrosios produkcijos gamyba, jei pakils darbo našumas.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Įteikta
1966 m. spalio mėn.

НАКОПЛЕНИЕ, ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ ФОНДЫ И ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ ТРУДА В КОЛХОЗАХ

Д. БИРУТИТЕ

Резюме

В статье на основании статистических данных, полученных при исследовании экономико-хозяйственной деятельности конкретных колхозов, рассматриваются вопросы внутриколхозного фонда накопления и его распределения на основные и оборотные фонды, а также рост производственных фондов и изменение их структуры. Исследуется взаимозависимость роста фондовооруженности и производительности труда колхозников. В работе дается анализ факторов, определяющих рост фондоемкости колхозной продукции.

Процесс накопления проявляется в увеличении основных и оборотных фондов колхозов, определяющих развитие колхозного производства. Рост основных и оборотных фондов зависит не только от величины фонда накопления, но и от его распределения. До сих пор преимущественная часть фонда накопления направлялась на прирост основных фондов производства, что вытекало из существующего порядка их формирования и недостаточного развития колхозного производства.

За 1959—1965 гг. значительно выросли основные производственные фонды колхозов. Увеличилась фондовооруженность труда колхозников. Наряду с этим изменилась структура основных средств производства. Значительную часть основных производственных фондов составляют здания и сооружения, удельный вес которых с 1965 года имеет тенденцию к понижению. Все больший удельный вес занимают энергетические средства производства, особенно такие, как двигатели комбайнов и электроустановки. С каждым годом в производственном процессе все больше применяется электричество.

Увеличиваются оборотные фонды колхозов, однако некоторое время их рост был неравномерным и отставал от роста основных фондов. В оборотных фондах больший удельный вес занимают фуражный фонд, фонд выращивания и откорма скота, что обусловливается специализацией республики на развитии животноводства. В отдельные годы

проявилась диспропорция между отдельными элементами основных и оборотных фондов. Фуражный фонд отставал от роста поголовья скота. Особенно это было заметно в 1962 году, что незамедлительно сказалось на снижении продуктивности скота.

Основным фактором, определяющим рост производительности труда в колхозах, является фондовооруженность труда. Однако по мере роста основных производственных фондов производительность труда сильно отстает от роста его фондовооруженности, в результате чего увеличивается фондоемкость продукции. В статье делается попытка проанализировать те условия, при которых можно достичь более высокой эффективности производственных фондов. В этом отношении немаловажное значение приобретает структура основных средств производства. Как показывают данные массового обследования колхозов, чем выше удельный вес активных средств производства, тем меньше фондоемкость продукции. Самая меньшая фондоемкость продукции в исследуемых колхозах достигается при удельном весе активной части, составляющем 50%. Считается, что одной из причин увеличения фондоемкости в колхозах республики послужило превышение пассивной части основных фондов. Кроме того, в некоторых колхозах еще плохо используются постройки: фактически в них размещается скота и птицы значительно меньше, чем предусмотрено по типовым проектам.

Благоприятное влияние на уменьшение фондоемкости продукции в колхозах оказывает лучшее использование основных средств производства. В связи с этим исследовалась зависимость фондоемкости продукции от выработки трактора. С увеличением выработки растет фондоотдача, но, к сожалению, выработка на 1 трактор в колхозах республики из года в год уменьшается. В основном это определяется интенсивным насыщением колхозов тракторами. В отдельных же колхозах трактора и другие сельскохозяйственные машины используются недостаточно из-за неудовлетворительной ремонтной базы, плохой организации труда и нарушений дисциплины труда. Недостаточное использование техники является одной из причин увеличения фондоемкости продукции в колхозах.

Темпы роста фондовооруженности и производительности труда определяются также объективным фактором производства — интенсивным, во многом первоначальным, внедрением средств производства в колхозах. Этот процесс как раз и был характерен для колхозов республики в 1959—1965 годах, когда ручной труд повсюду вытеснялся машинным. А первоначальное внедрение машин всегда менее фондоотдачно. Несмотря на это механизация работ не достигла высокого уровня. Еще много отдельных операций, таких, как посадка и копка картофеля, междурядная обработка овощей, а также работы на животноводческих фермах, выполняются вручную. В связи с тем, что механизация производственных процессов внедряется неравномерно и непоследовательно, растет фондоемкость продукции.

Кроме того, происходит замена менее совершенных средств производства более совершенными. Так, в производство внедряются тракторы большей мощности и скорости, все шире применяются более эффективные электрические средства труда, при которых достигается большая экономия живого труда, повышаются продуктивность средств производства и выход продукции на ту же массу средств труда. Применение более совершенной комплексной механизации даст возможность равномерно и последовательно механизировать все процессы труда и достичь большей эффективности, а также снизить фондоемкость продукции.

Таблица 1

Распределение фонда накопления в колхозах Литовской ССР.
Сверху вниз: фонд накопления (%): 1) в основных производственных фондах; 2) в оборотных фондах; 3) резервы.

Таблица 2

Динамика обеспеченности колхозов Литовской ССР основными сельскохозяйственными фондами (на конец года).
Сверху вниз: основных сельскохозяйственных фондов приходится на: 1) 1 га сельхозугодий (руб.) по сравнению с 1959 годом, в %; 2) одного работающего колхозника (тыс. руб.), по сравнению с 1959 годом, %.

Таблица 3

Структура основных сельскохозяйственных средств производства в колхозах Литовской ССР, в % (на конец года).
Сверху вниз: 1) здания и сооружения; 2) силовые рабочие машины и оборудование; 3) транспортные средства; 4) производственный инвентарь и инструменты; 5) рабочий скот; 6) продуктивный скот, птица, пчелосемьи; 7) многолетние насаждения.

Таблица 4

Динамика обеспеченности оборотными фондами колхозов Литовской ССР (на конец года).
Сверху вниз: приходится оборотных фондов на: 1) 1 га сельхозугодий (руб.) по сравнению с 1959 годом, в %; 2) одного работающего колхозника (руб.) по сравнению с 1959 годом, в %.

Таблица 5

Рост фуражного фонда и поголовья скота в колхозах Литовской ССР (на конец года).
Сверху вниз: 1) валовой сбор зерновых и зернобобовых, млн. ц, по сравнению с 1959 годом, в %; в том числе: а) продано государству и кооперации, тыс. ц, удельный вес в общем сборе, в %; б) выделено в фуражный фонд, тыс. ц, удельный вес в общем сборе, в %; 2) крупный рогатый скот, тыс. голов по сравнению с 1959 годом, в %.

Таблица 6

Влияние фондовооруженности на производительность труда колхозников, 1964 г.
По горизонтали: группы колхозов и их число в группе; приходится основных средств на одного работающего колхозника по группам, в тыс. руб.
По вертикали: приходится на одного работающего колхозника, в % по сравнению с I-ой группой: 1) основных производственных фондов, 2) валовой продукции, 3) валового дохода, 4) чистого дохода.

Таблица 7

Динамика фондовооруженности и производительности труда в колхозах Литовской ССР.

Сверху вниз: 1) производительность труда, 2) фондовооруженность труда, 3) коэффициент фондоемкости продукции.

Таблица 8

Влияние структуры основных средств производства на фондоемкость продукции, 1964 г.

Сверху вниз: группы колхозов и их число в группе. Слева направо: удельный вес активных средств производства в группе, в %; приходится валового дохода на одного работающего колхозника; коэффициент фондоемкости продукции; приходится валовой продукции на 1 руб. основных фондов.

Таблица 9

Влияние выработки трактора на фондоемкость продукции.

Сверху вниз: группы колхозов и их число в группе. Слева направо: выработка трактора за год в среднем в группе га пахоты по сравнению с I-ой группой, в %; коэффициент смены; приходится валового дохода на 1 работающего колхозника, по сравнению с I-ой группой, в %; коэффициент фондоемкости; приходится валовой продукции на 1 руб. основных средств, руб., по сравнению с I-ой группой, в %.

LITERATURA IR ŠALTINIAI

1. K. Marksas. Kapitalas, t. I, Vilnius, 1957.
2. Сборник решений по сельскому хозяйству, Москва, 1963.
3. А. Браکش. Некоторые вопросы экономической эффективности капитальных вложений в сельском хозяйстве Латвийской ССР, Рига, 1965.
4. M. Gregogauskas. Tarybų Lietuvos žemės ūkis, Vilnius, 1960.
5. М. Лемешев. Совершенствование материально-технической базы в сельском хозяйстве, Экономика сельского хозяйства.
6. Е. Печюрайте. Развитие форм оплаты труда в колхозах Литовской ССР, автореферат, Вильнюс, 1964.
7. А. Повилюнас. О правильной оценке показателя фондоотдачи, Экономические проблемы интенсификации сельского хозяйства, часть II, Изд-во Московского университета, 1966.
8. S. Sešelgienė. Darbo našumas žemės ūkyje, „Valstiečių laikraštis“, 1965.IV.16.
9. С. Теішёрскас. Elektra tarnauja žemdirbiams, „Komunistas“, 1965, Nr. 1.
10. Е. А. Воробьев. О пропорциях роста основных и оборотных фондов. Экономические проблемы интенсификации сельского хозяйства, ч. II, Изд-во Московского университета, 1966.